

OJCIEC BOBER JAKO FILOLOG I PATROLOG
/1917-1986/

Dnia 15 marca 1986 r. zmarł w Kolegium Jezuickim w Krakowie, w wieku 69 lat, po kilkumiesięcznej nieuleczalnej chorobie Ojciec Andrzej Bober, jeden z najbardziej znanych i zasłużonych po II wojnie światowej patrologów w Polsce. Z jego odejściem patrystyka polska straciła swego wnikliwego i wszechstronnego badacza, wieloletniego i doświadczonego nauczyciela oraz gorącego i przekonującego popularyzatora.

Urodził się 1 stycznia 1917 r. w Starej Wsi, gdzie w cieniu wielkiego klasztoru OO.Jezuitów ukończył szkołę ludową oraz w pobliskim Brzozowie rozpoczął naukę w gimnazjum humanistycznym. W międzyczasie po IV klasie wstąpił 30 VII 1932 r. do miejscowego zakonu OO.Jezuitów. Tam odbył dwuletni nowicjat, a następnie ukończył ostatnie 3 klasy szkoły średniej w neoklasycznym Prywatnym Gimnazjum Męskim OO.Jezuitów w Pińsku na Polesiu, gdzie 11 V 1938 zdał maturę z greką i łaciną na czele. Swoje seminaryjne trzyletnie studia filozoficzne /1938-1941/ odbył w Krakowie i Nowym Sączu, gdzie uzyskał stopień licencjata filozofii, a następnie czteroletnie studia teologiczne /1941-1945/ w Starej Wsi, gdzie z obawy przed rozproszeniem kleryków przez Niemców otrzymał nieco wcześniej /24 X 1943/ święcenia kapłańskie z rąk ks.bpa Franciszka Bardy.

Tuż po ukończeniu zajęć seminaryjnych rozpoczął w 1945 r. studia z zakresu filologii klasycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim, by w przyszłości zgodnie z planami władz zakonnych zostać nauczycielem łaciny i greki. Filologię klasyczną studiował pod okiem takich sław profesorskich, jak: T.Sinko /hellenistyka/, S.Hammer /latynistyka/, J.Safarewicz /językoznawstwo ogólne, gramatyka his-

toryczna języków klasycznych, epigrafia/, S.Skimina /retoryka klasyczna/, G.Przychocki /tragedia antyczna, wpływ kultury antycznej na kulturę europejską/, R.Gansiniec /religioznawstwo antyczne/, J.Schnayder /grecka literatura sympotyczna/. Mając ciągle na uwadze zdobycie należytego przygotowania do studiów patrystycznych, którym postanowił się poświęcić w przyszłości pod wpływem prof. T.Sinki, uczęszczał również na wiele dodatkowych zajęć, jak: wykłady i proseminarium z historii starożytnej do prof. L.Piotrowicza, wykłady, ćwiczenia i proseminarium z archeologii klasycznej do prof. S.J.Gąsiorowskiego, wykłady z polonistyki do prof. S.Pigonia. Gdy zaś pod koniec studiów każdy student miał wybrać do szczegółowego przestudiowania i monograficznego opracowania jakiś dowolny fragment z całokształtu problematyki filologii klasycznej, o.Bober zajął się okresem Ojców Kościoła i zdał z niego egzamin u prof. T.Sinki /13 XII 1947/, z którym później aż do śmierci wiązały go zażyłe stosunki. Prawdopodobnie też pod wpływem tego Profesora, utyskującego często, że "księża nie czytają Ojców", zrodziło się w młodym, początkującym filologu powołanie patrystyczne.

Podczas studiów uniwersyteckich o.Bober wykazywał również duże zdolności organizacyjne. Przez dwa i pół roku /1946-1948/ był sekretarzem Kółka Filologicznego studentów UJ, do którego należało organizowanie zebrań samokształceniowych, wprowadzanie w życie filologiczne nowo immatrykulowanych kolegów i pomaganie słabszym w nauce, o czym w pisemnych sprawozdaniach informowano Rektorat. Dopóki jeszcze istniała w Krakowie międzyuczelniana Sodalicja Akademików, na zebraniach sekcji apologetycznej wygłosił on kilka referatów na temat religii antycznych i ich stosunku do chrześcijaństwa. Co więcej, zdobyta wcześniej w neoklasycznym gimnazjum w Pińsku znajomość języków klasycznych pozwoliła mu na ich nauczanie na Jezuitskim Wydziale Filozoficznym już po drugim roku studiów uniwersyteckich.

Studia uniwersyteckie ukończył dyplomem magistra filozofii w zakresie filologii klasycznej uzyskanym w 1951 r. na podstawie pracy o tematyce patrystycznej pt. "De divitibus et pauperibus apud Gregorium Nazianzenum", pisanej pod kierunkiem prof. T.Sinki; jej zaś recenzentem był prof. S.Hammer. Tak wszechstronnie i dogłębnie odbyte studia filologiczne owocowały później obficie w życiu o.Bobera. Nie tylko mógł on płynnie i bez zastanowienia mówić i pisać po ł

cinie oraz osadzać wydarzenia patrystyczne w dobrze udokumentowanym kontekście historycznym, ale potrafił, ku zdumieniu innych, cytować z pamięci po grecku całe passusy z "Iliady" i "Odysei" Homera, po łacinie obszerne fragmenty "Eneidy" Wergiliusza i całe pieśni Horacego, czy wreszcie duże partie z "Pana Tadeusza" i innych dzieł Mickiewicza.

Po ukończeniu filologii klasycznej o.Bober miał wyjechać za granicę w celu odbycia specjalistycznych studiów patrystycznych. Gdy jednak ze względu na okoliczności zewnętrzne /czasy stalinowskie/ do takiego wyjazdu nie doszło, we wrześniu 1952 r. zapisał się na Wydział Teologiczny UJ, gdzie zgłosił się do kierownika katedry patrologii i historii dogmatów ks.prof. E.Florkowskiego na biennium z patrystyki. Przez dwa lata /1952-1954/ uczęszczał razem z ks. Sz.Pieszczochem i J.Sadusiem na jego seminarium patrystyczne. Ponieważ nie można było przenieść tytułu magistra z Wydziału Filozoficznego na Wydział Teologiczny, mimo iż praca filologiczna miała charakter patrystyczny, młody Teolog napisał pod koniec 1952 r. nową pracę magisterską pt. "Osiem błogosławieństw u Ojców Kościoła" i uzyskał tytuł magistra teologii katolickiej. W międzyczasie pracował pod kierunkiem prof. E.Florkowskiego nad rozprawą doktorską pt. "Święty Augustyn w Polsce", którą obronił w auli Uniwersytetu Jagiellońskiego w obecności prorektora prof. M.Klimaszewskiego i dziekana Wydziału Teologicznego ks.prof. T.Kruszyńskiego 12 października 1954 roku¹. Recenzentem dysertacji był ks.prof. A.Usowicz, rigorosum zaś doktorskie składał wobec ks.prof. E.Florkowskiego, ks.prof. A.Klawka, ks.prof. W.Smereki i ks.prof. A.Usowicza. Odbyte w ten sposób podwójne studia uniwersyteckie pod kie-

1 Dyplom doktorski O.A.Bobera: Q.F.F.F.Q.S. Summis auspiciis serenissimae Reipublicae Polonorum nos Miecislauus Klimaszewski philosophiae dr, geographiae professor P.E.h.t. Universitatis Iagellonicae prorektor, Thaddaeus Kruszyński S.Theologiae dr, historiae artis Christianae professor P.E. h.t. Ordinis Theologorum Decanus et Eugenius Florkowski S.Theologiae dr, historiae dogmatum et patrologiae professoris vicem gerens promotor rite constitutus in virum clarissimum ANDREAM BOBER oriundum Stara Wieś postquam dissertatione s.t. "Św. Augustyn w Polsce" conscripta et examinibus legitimis laudabilem S.Theologiae doctrinam probavit DOCTORIS S.THEOLOGIAE nomen et honores iura et privilegia contulimus in eiusque rei fidem hasce litteras Universitatis sigillo sanciendas curavimus. Datum Cracoviae die XII mensis Octobris anno MCMLIV. L.9/55, Nr Księgi promoc. 10739. Pieczęć Uniwersytetu Jagiellońskiego.

runkiem tak wielkich postaci ówczesnej nauki polskiej rokowały uzasadnione nadzieje, że ich Absolwent będzie w przyszłości dobrze przygotowanym filologiem i patrologiem.

Filologię klasyczną traktował o.Bober jako podstawowe przygotowanie i narzędzie do odkrywania myśli i nauki Ojców Kościoła. Jeżeli nawet później przyszło mu brać udział w filologicznym życiu naukowym i wypowiadać się w jego ramach, to miał zawsze na względzie aspekt patrystyczny.

Swą działalność filologiczną ujawniał najpierw jako długoletni dydaktyk języków klasycznych. Ponad 20 lat uczył jezuickich kleryków w Krakowie greki /1946-1965/ i łaciny /1946-1968/, a działalność tę rozpoczął, jak wspominaliśmy, już podczas swych pierwszych studiów uniwersyteckich. Przez dwa lata /1949-1950/ uczył również greki biblijnej na Jezuickim Wydziale Teologicznym w Warszawie. Podczas ćwiczeń językowych używał często, jak o tym świadczą pozostawione konspekty, łatwiejszych oryginalnych tekstów patrystycznych, w których uwypuklał słownictwo i sposób myślenia starożytnych chrześcijan. Podczas okresowych łacińskich mszy św. dla kleryków wygłaszał do nich również homilie po łacinie; przez pewien czas także wykłady z patrologii prowadził w języku łacińskim.

Jako nauczyciel języków klasycznych brał również udział w zorganizowanym filologicznym ruchu naukowym. Od 1952 r. należał jako jedyny ksiądz z Krakowa do Polskiego Towarzystwa Filologicznego, zrzeszającego profesorów gimnazjalnych i uniwersyteckich. Tutaj to w 1953 r. został wybrany jako delegat przez krakowskie Koło PTF na jubileuszowy walny zjazd PTF, organizowany przez Polską Akademię Nauk. Po przejściu na emeryturę na zebraniach krakowskiego Oddziału PTF dwukrotnie w 1983 r. /4 II i 14 XII/ wygłaszał prelekcje na temat świadectw autorów pogańskich o Chrystusie i chrześcijaństwie. W 1958 r. /26-31 X/ brał udział w Międzynarodowej Konferencji Leksykograficznej, poświęconej narodowym słownikom łaciny średniowiecznej, zorganizowanej w Krakowie pod patronatem Komitetu Nauk o Kulturze Klasycznej przez Pracownię Słownika Łaciny Średniowiecznej, w 10 lat później /1-3 IV 1969/ w V Międzynarodowym Kongresie Łaciny Żywej w Awinionie, a wreszcie w 1973 r. /23-27 X/ w międzynarodowej konferencji poświęconej rezultatom i perspektywom leksykografii średniowiecznej zorganizowanej w Krakowie przez Prezydium Komisji Filologii Klasycznej PAN. Trzeba tu bowiem również dodać, że 2 lipca 1971 r. został powołany uchwałą Prezydium Oddzia-

ku Polskiej Akademii Nauk w Krakowie na członka Komisji Filologii Klasycznej PAN /Oddział w Krakowie/, co go zobowiązywało do uczestnictwa w **comiesięcznych** spotkaniach. Na jednym z nich w 1982 r. wygłosił prelekcję "O św. Sewerynie z Noricum /+ 482/ w 1500 rocznicę jego śmierci", ukazując jego działalność społeczną, polityczną, administracyjną i religijną. Udział i przynależność do wyżej wymienionych ogólnokrajowych instytucji naukowych, w których zawsze występował w koloratce, świadczą dobitnie o uznaniu filologicznych walorów o.Bobera przez polski świat naukowy.

Nie można również pominąć milczeniem działalności o.Bobera w powstałej w latach pięćdziesiątych za staraniem ks. J.Óświęcimskiego, Sekcji Języka Łacińskiego przy Komisji Episkopatu do Spraw Nauki Katolickiej, której przez 12 lat - od września 1971 r. do 2 maja 1983 r., tj. do śmierci jej przewodniczącego ks. mgra W.Wójcika, był wiceprzewodniczącym, a następnie do września tegoż roku jej przewodniczącym. Na dorocznych spotkaniach Sekcji, która od r. 1976 nazywała się Sekcją Filologiczną, nie wygłaszał wprawdzie referatów na żadne tematy językowe, ale starając się być na nich zawsze obecny /po raz ostatni w 1984 r. w Lublinie/, patronował wszystkim jej pracom, zabierając zaś często głos w dyskusji, udzielał doświadczonych rad i wskazówek dotyczących dydaktyki języków klasycznych oraz ubolewał nad szybkim zanikaniem ich znajomości szczególnie wśród młodych duchownych.

Warto tu również podkreślić, że o.Bober był chyba ostatnim współczesnym nauczycielem języków klasycznych w wyższych seminariach duchownych, który potrafił swobodnie, stosunkowo pięknie i płynnie mówić po łacinie, co u innych budziło ogromny szacunek, a nawet cichą zazdrość. Nie znając w pełni czynnie języków nowożytnych, posługiwał się łaciną w rozmowie z cudzoziemcami, w oficjalnych przemówieniach do cudzoziemców /np. w 1975 r. w Mediolanie do rektora Uniwersytetu G.Lazzatiego w imieniu zwiedzających Włochy patrologów polskich/, w prowadzeniu międzynarodowych obrad i dyskusji /np. w 1971 r. na VI Kongresie Mariologicznym w Zagrzebiu, w 1979 r. na VIII Kongresie Mariologicznym w Saragossie, w 1976 r. na II Międzynarodowym Kongresie Józefologicznym w Toledo, i często na analogicznych obradach w Kaliszu/, a nawet w okolicznościowych homiliach /np. w 1979 r. w Kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej w Częstochowie podczas dorocznego spotkania Sekcji Filologicznej/.

O.Bober był wreszcie jakby etatowym tłumaczem zakonu jezuit-

kiego, przekładając na zlecenie swoich władz zakonnych do użytku wewnętrznego wiele dokumentów Stolicy Apostolskiej i Kurii Generalnej zarówno z łaciny na język polski, jak również niemało pism z polskiego na łacinę kierowanych do Stolicy Apostolskiej i Kurii Generalnej w Rzymie.

Właściwe jednak oblicze o.Bobera nakreśliła dopiero jego działalność patrystyczna, którą można scharakteryzować na trzech płaszczyznach: jego pracy dydaktycznej, naukowej i popularyzacyjnej.

Zajęciom dydaktycznym o.Bober oddawał się przez 39 lat, w tym patrologii uczył 32 lata. Zaczął jej nauczać wraz z elementami archeologii chrześcijańskiej pod koniec swych studiów patrystycznych już w 1953 r. na Jezuickim Wydziale Teologicznym w Krakowie i Warszawie, i czynił to do r. 1958, kiedy to oddał ją wracającemu z Francji o.J.M.Szymusiakowi, by znów po 13 latach podjąć ją na nowo i prowadzić do r. 1980. Oprócz tych dwóch szkół jezuickich dzielił się on swą wiedzą o antyku chrześcijańskim jeszcze w 8 innych instytucjach naukowych, a mianowicie: w Instytucie Teologicznym OO. Paulinów na Skałce prowadził wykłady z patrologii /1955-1956, 1968-1969/, w Śląskim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie - z patrologii /1958-1972/, historii dogmatu /1958-1968/ oraz seminarium patrystyczne /1960-1968/, w Częstochowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie - z patrologii /1962-1972/, historii Kościoła starożytnego /1963-1964/ oraz seminarium patrystyczne /1969-1974/, w Instytucie OO.Karmelitów w Krakowie - z patrologii /1959-1962, 1968-1969/, historii Kościoła starożytnego /1960-1961/ oraz seminarium patrystyczne /1959-1960/, w Diecezjalnym Instytucie Szkolenia Soborowego w Częstochowie - z patrologii /1967-1969/, na Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie wykład monograficzny z patrystyki /1969-1972/. Do każdej z tych instytucji przysyłał co roku pisemne sprawozdania ze swej działalności dydaktycznej z podaniem ilości godzin wykładów, ćwiczeń i seminariów, wykazem obowiązkowych lektur, seminarzystów, ich prac i egzaminów.

Powyższa wieloletnia praktyka dydaktyczna urobiła mu opinię jednego z najbardziej znanych wówczas w kraju patrologów, do tego stopnia, że po wyjeździe z Polski o.J.M.Szymusiaka zaproponowano mu w 1971 r. zajęcia przy katedrze patrologii Instytutu Historii Kościoła na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które jako adiunkt prowadził do r. 1982; początkowo dojeżdżał, a od 1974 r. na prośbę władz KUL-u zamieszkał na stałe w Lublinie. Na powierzony sobie

katedrze oprócz wykładu monograficznego i proseminarium z patrystyki na kursie wyższym, uczył patrologii na niższym kursie teologicznym dla świeckich oraz w Lubelskim Wyższym Seminarium Duchownym. Zajęcia na kursie wyższym rozpoczął 8 XI 1971 r. od wykładu monograficznego przewidywanego na parę lat pt. "Problematyka teologiczna w patrystyce orientalnej" /tj. syryjskiej, ormiańskiej, koptyjskiej, etiopskiej i gruzińskiej/, owocem czego pozostał ok. 100 stronicowy skrypt o teologii Ojców Syryjskich. Ostatnim zaś jego wykładem monograficznym na KUL-u była "Historiografia wczesnego chrześcijaństwa" /1981/. Na proseminarium zaś poświęconym "Rozwojowi liturgii mszalnej" i przewidzianym również na parę lat, analizował teksty patrystyczne dotyczące liturgii mszalnej, zebrane w większości przez C. Kircha w "Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae". Na ćwiczeniach natomiast wprowadzał słuchaczy w ducha poezji syryjskiej, analizując wybrane teksty Efrema i Cyryllonasa w przekładzie ks. W. Kanl oraz wydobywając drogą porównania specyficzne cechy, sposób wypowiedzania się i formułowania treści teologicznych przez Ojców Syryjskich. Pod jego nazwiskiem jako promotora figuruje też 14 prac magisterskich z patrologii na Wydziale Teologicznym KUL. Kilkoma z nich kierował sam bezpośrednio, inne zaś prowadzone przez profesorów z Wyższych Seminariów we Włocławku, Pelplinie i Paradyżu tylko firmował na Wydziale².

-
- 2 Oto tytuły tych prac: Kazimierz Jasman, Droga do doskonałości chrześcijańskiej u Orygenesza na podstawie homilii do Księgi Jozuego, Lublin 1977, s. III + 65; Andrzej Tomkiel, Nauka o Duchu Św. u św. Grzegorza z Nazjanzu, Lublin 1978, s. 53; Jan Babacz, Problem nierówności społecznej w dziele św. Ambrożego "De Nabuthae", Lublin 1982, s. X + 58; Jerzy Pałucki, Recepcja nauki św. Augustyna na łamach "Ateneum Kapiańskiego" w latach 1909-1980, Włocławek - Lublin 1981, s. XXII + 84; Bogdan Werra, Mickiewicz jako historyk łacińskiej poezji starochrześcijańskiej, Pelplin - Lublin 1981, s. VII + 53; Jerzy Malec, "Przyjdź Królestwo Twoje" w interpretacji łacińskich Ojców Kościoła, Lublin 1982, s. X + 69; Tadeusz Czeleń, Aktualne walory teologiczno-dydaktyczne Katechez Cyryla Jerozolimskiego o Duchu Świętym, Lublin - Paradyż 1982, s. XII + 74; Tadeusz Lipiński, Obraz dziejów Kościoła u Euzebiusza z Cezarei i Sokratesa Scholastyka, Paradyż - Lublin 1983, s. IV + 53; Krzysztof Korcz, Prymat biskupa Rzymu w świetle listów św. Grzegorza Wielkiego, Paradyż - Lublin 1983, s. IX + 43; Dariusz Głama, Sens męczeństwa chrześcijańskiego według autorów epoki prześladowań, Paradyż - Lublin 1983, s. XVIII + 53; Józef Czujko, Stosunek chrześcijanina do choroby na podstawie pism Ojców Kościoła VI-VII wieku, Lublin - Paradyż 1983, s. XIII + 51;

Dziesiątą wreszcie instytucją, w której o.Bober nawet po formalnym przejściu na emeryturę, wykładał patrologię, był Instytut Teologiczny XX. Misjonarzy w Krakowie, kształcący alumnów aż 9 zgrupowań zakonnych /albertyni, cystersi, kanonicy regularni, karmelici trzewickowi, michaelici, misjonarze, pijarzy, reformaci i zmartwychwstańcy - razem 277 alumnów/. I tym razem bez oporów, mimo wieku i nawału podjętej przez siebie pracy naukowej, pospieszył jak zawsze z chętną pomocą, gdy w danej chwili zabrakło fachowej siły do patrystyki.

A jakim był profesorem? Był to niewątpliwie dydaktyk o ogromnej, rozległej wiedzy, którą przekazywał z pasją i ogniem, niekiedy z drobnymi szczegółami, umysł raczej analityczny, któremu niekiedy trudno było o syntezę. Nazywano go nierzadko "encyklopedią chodzącą", bo nie dał się zaskoczyć żadnym nawet podstępnie postawionym pytaniem. Na zapytania gotów był odpowiadać barwnie i interesująco całymi godzinami, co skrętnie potrafili wykorzystywać studenci; zdradzał przy tym przywiązanie do swego zakonu podkreślając często wkład jezuitów do badań patrystycznych. W stosunku do studentów, mimo zachowywania dystansu, umiał być bardzo ojcowski i koleżeński.

Jeśli chodzi o pracę naukową, to podczas wieloletniej działalności na niwie patrystycznej o.Bober skupił głównie swą uwagę i zainteresowania na historii polskiej patrystyki. Dostrzegał bowiem wyraźnie, że o ile inne gałęzie teologii mają już choćby skrócone zarysy swoich dziejów w naszym kraju /np. bibliistyka/, to nie ma dotąd ani historii, ani bibliografii polskiej patrystyki. Wypełnieniu tej właśnie luki poświęcił swoje naukowe badania. Przeorał przy tym przede wszystkim bogate piśmiennictwo teologiczne jezuitów w naszym kraju i wydobył na światło dzienne nazwiska, które wniosły określony wkład do polskiej patrystyki. Liczył na to, że i inne zakony uczynią podobnie i opracują swój wkład do polskich badań patrystycznych, ale niestety nikt tego wątku nie chciał już

Wiesław Dyk, Godność osoby ludzkiej w świetle pism Laktancjusza, Paradyż - Lublin 1983, s. X + 66; Andrzej Bako, Dziejowe posłannictwo Rzymu według Augustyna i Leona Wielkiego, Paradyż - Lublin 1983, s. XIII + 51; Janusz Surżykiewicz, Śmierć jako dobro w ujęciu św. Cypriana i Ambrożego, Paradyż - Lublin 1983, s. XXVII + 130.

podejmować, mimo iż często swych uczniów do tego zachęcał. Dużym niewątpliwie osiągnięciem i owocem naukowej pracy o.Bobera jest jego pierwsza próba syntezy tej zaniedbanej dotąd rozległej dziedziny w postaci obszernego artykułu pt. "Wkład nauki polskiej do badań nad antykiem chrześcijańskim"³. Drobne przyczynki z tej materii ogłaszał później jeszcze kilkakrotnie ufajac, że nagromadzenie sporej ich ilości, pozwoli komuś w przyszłości opracować całość.

Czynnikiem o dużej doniosłości dla historii polskiej patrystyki jest jej bibliografia i uświadomienie sobie, co w dziedzinie poznania Ojców zrobiono już w naszym kraju. Brak ten ujawnił się jaszkrawo w 1970 r. /13-14 II/ podczas II sympozjum zorganizowanego w pałacu ks.kard. Karola Wojtyły w Krakowie przez Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL, gdzie zlecono o.Boberowi opracowanie bibliografii polskiej patrystyki. Miał on zorganizować, rozdzielić prace oraz przygotować wytyczne dla dobranych sobie współpracowników. Przedsięwzięcie miało być wykonane w ramach prac Międzywydziałowego Zakładu Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL. Jego jednak konkretną realizację miano podjąć dopiero po ukazaniu się "Słownika wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa" pod red. J.M.Szymusiaka i M.Starowieyskiego /ukazał się w 1971 r./, by nie powtarzać wykonanej tam już pracy. O opracowaniu bibliografii polskiej patrystyki o.Bober myślał już wcześniej i na łamach swych antologii umieścił szereg bibliografii przy poszczególnych pisarzach z uwypukleniem dorobku autorów polskich. Dziś po kilkudziesięciu latach można z satysfakcją stwierdzić, że mamy już zarówno zarys dziejów polskiej patrystyki w ujęciu J.M.Szymusiaka, jak również opracowywaną etapami przez Cz.Mazura polską bibliografię patrystyczną⁴.

Trzeba tu również podkreślić niemałe zasługi o.Bobera w organizowaniu naukowego życia patrystycznego w Polsce. Należy sobie uświadomić, że w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, kiedy on

3 Por. STV 9/1971/ nr 1, 21-50.

4 Por. J.M.Szymusiak, Zarys dziejów patrystyki, w: Dzieje teologii katolickiej w Polsce, Lublin 1976, t.3, 67-103; J.Czerniatowicz - Cz.Mazur, Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce. Materiały bibliograficzne, t.1: XVI-XVIII w., cz.1: Autorzy i teksty, Lublin 1978, cz.2: Problemy doktrynalne i historia wczesnego chrześcijaństwa, Lublin 1983.

rozpoczął i kontynuował swoją działalność naukową, nie było w Polsce żadnej instytucji, która by koordynowała i organizowała naukowe badania patrystyczne w kraju. Gdy więc w 1969 r. J.M.Szymusiak i L.Małunowiczówna tworzyli w Lublinie Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim, który zaczął gromadzić patrologów i organizować pierwsze ogólnopolskie sympozja patrystyczne, on całą duszą przyłączył się do nich, z entuzjazmem na większości sympozjów wygłaszał referaty, służył radą i pomocą oraz pozostawał przyjacielelem Zakładu do końca swego życia. Brał również udział w organizowaniu w 1977 r. Sekcji Patrystycznej, będąc obecnym na wszystkich jej dorocznych zjazdach i to często w charakterze prelegenta. Od r.1983 do swej śmierci był jej wiceprezesem. Z entuzjazmem również odniósł się do powstania i wypracowania modelu periodyku "Vox Patrum", należąc od początku do zespołu redakcyjnego i będąc odpowiedzialnym za jego dwa działy: dokumenty i bibliografię.

Największe jednak zasługi ma o.Bober jako patrolog w dziedzinie popularyzacji antyku chrześcijańskiego w Polsce. Jego zaś znajomość szerzył zarówno przez swe publikacje, jak i przez bardzo często wygłaszane różnego rodzaju prelekcje.

Popularyzacją pism Ojców Kościoła uważał on za swój święty obowiązek, tym bardziej, że zmuszały do tego powojenne warunki. Jako dobry obserwator dostrzegał, że przy niedostatecznej i trudno dostępnej ilości przekładów patrystycznych oraz szybko zanikającej znajomości języków klasycznych, coraz trudniej będzie dotrzeć do nauki Ojców Kościoła nie tylko ogółowi społeczeństwa polskiego, ale nawet studentom teologii. Jak zaś żadnej historii literatury nie można należycie poznać bez kontaktu z jej utworami, tak również nie można zaznajomić się ze starożytną literaturą kościelną czyli patrologią bez bezpośredniego kontaktu z konkretnymi tekstami wczesnochrześcijańskich pisarzy. Tę właśnie literaturę wczesnochrześcijańską zdecydował się podawać społeczeństwu polskiemu, a szczególnie studentom teologii w odpowiednio dobranym i opracowanym wyborze w postaci antologii. I niezależnie od wszelkich zasług dydaktycznych i naukowych, o.Bober znany jest w Polsce przede wszystkim jako autor antologii patrystycznych. Pierwsza z nich "Antologia patrystyczna" /Kraków 1965/ zawiera wybór tekstów z pierwszych ośmiu wieków chrześcijaństwa, a wśród nich po raz pierwszy w języku polskim obszerny wybór poezji starochrześcijań-

skiej. Jest to niewątpliwie najpopularniejsza powojenna antologia patrystyczna, na której wychowały się pokolenia duchownych, przyjęta również pozytywnie przez krytykę fachową⁵. O.Bober planował i przygotowywał drugie wydanie tejże antologii. W swym pierwszym wydaniu nie umieszczał przedruków przekładów już istniejących, ale podczas swej późniejszej praktyki dydaktycznej zauważył, że wiele Wyższych Seminariów Duchownych nie posiada nawet podstawowych przekładów pism Ojców Kościoła /np. POKu/. W związku z tym w nowym wydaniu zamierzał dodać: 1/ teksty Ojców Kościoła cytowanych w dokumentach soborowych, 2/ podstawowe teksty dogmatyczne i historyczne pominięte w pierwszym wydaniu, 3/ starochrześcijańskie teksty liturgiczne, 4/ podstawowe patrystyczne teksty ascetyczne i mistyczne, 5/ dokumenty pogańskie o chrześcijaństwie. Aby zaś w ten sposób nie rozszerzyć zbytnio objętości tej antologii, miał z dotychczasowej usunąć dwa rozdziały: Acta Martyrum i Muza chrześcijańska, które po rozszerzeniu planował wydać oddzielnie. Te ostatnie przygotowywał podczas prowadzonych na ten temat seminariów patrystycznych.

Drugą jego antologią wydaną dwa lata później /Kraków 1967/ są "Studia i teksty patrystyczne", zawierające wybór tekstów anglosaskich, ocenione przez recenzenta J.Strzelczyka, jako "publikacja pionierska na mniej wytartych w patrystyce ścieżkach"⁶. I do tej antologii przygotowywał II tom, mający zawierać w wyborze patrystykę hiszpańską, galijską, italską, afrykańską, bizantyńską i koptyjską. Dalsza antologia - to wybór tekstów wczesnochrześcijańskich dotyczący sakramentów świętych, zawarty w dziele zbiorowym pt. "Sakramenty wiary" /Kraków 1969/. Jego dziełem jest również pierwsza w Polsce a druga na świecie "Mała antologia patrystyczna o św. Józefie", wyrosła w atmosferze wspominanego już Studium Józefologicznego w Kaliszu⁷. Należy także wspomnieć o rozpoczętej przez niego nowej monumentalnej kilkutomowej antologii, odmiennej w swych założeniach od poprzednich, bo wysuwającej na plan pierwszy teksty

5 Por. wyliczone recenzje tej antologii: "Vox Patrum" 4/1984/ s.30-31, nr 100.

6 "Studia Źródłoznawcze" 16/1971/ 255.

7 Por. F.L.Filas, Święty Józef człowiek Jezusowi najbliższy, Kraków 1979, 393-430.

do historii Kościoła z pierwszego tysiąclecia, a dopiero na drugim planie teksty patrystyczne. Są wśród nich nie tylko teksty soborów i synodów, ale również teksty dotyczące życia codziennego starożytnych chrześcijan, w ponad 90% przełożone przez autora. Ma ona nosić tytuł: "Millenium. Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa w świetle tekstów źródłowych"⁸. Pierwszy jej tom mający być w kolejności piątym, zawierający patrystykę anglosaską i iroszkocką o objętości 300 stron maszynopisu, złożony już jest w Wydawnictwie Towarzystwa Naukowego KUL.

Obok powyższych o.Bober przygotował, jak o tym pisał w jednym ze sprawozdań w 1968 r. do dyrektora Piechnika, jeszcze dwie antologie czekające tylko na wykończenie, a mianowicie: antologię tekstów autorów polskich o Ojcach Kościoła i ich poglądach, oraz antologię pt. "Regale sacerdotium" zawierającą wybór dokumentów Ojców Kościoła i papieży o kapłaństwie.

Innym oryginalnym popularyzacyjnym przedsięwzięciem o.Bobera jest zebranie, opracowanie i w większości przekład encyklik, listów i dokumentów papieskich dotyczących Ojców Kościoła i niektórych ważniejszych wydarzeń starożytności chrześcijańskiej. Każdy, kto go zna bliżej, może powiedzieć, że był on uczonym traktującym studium patrystyki w ścisłym powiązaniu z Magisterium Kościoła. W powiązaniu do tego jako pierwszy opracował i opublikował katalog tych dokumentów⁹, które za jego zresztą sugestią są publikowane w poszczególnych zeszytach "Vox Patrum" w dziale: Dokumenty.

W ramach popularyzacyjnej działalności o.Bobera należy również wymienić ogłoszenie drukiem cyklu tekstów Ojców Kościoła na najważniejsze uroczystości Pańskie na łamach "Znaku" /1974-1975/ oraz 92, oprócz wyżej omówionych, publikacje patrystyczne¹⁰.

Drugą formą popularyzacji Ojców Kościoła przez o.Bobera były często wygłaszane przez niego na różnych sympozjach i spotkaniach referaty. Przyjmował je chętnie nawet na niekiedy skomplikowane

8 Obszerniejsze informacje podane przez autora na jej temat por. "Vox Patrum" 1/1981/ 103-105.

9 Por. "Vox Patrum" 2/1982/ z.3, 322-339.

10 Por. Wykaz drukowanych prac o. Andrzeja Bobera, "Vox Patrum" 4/1984/ z.6-7, 21-39.

i przekrojowe tematy oraz wygłaszał je z entuzjazmem szczególnie w gronie patrologów, tak iż utarło się powiedzenie, że nie można sobie wyobrazić sympozjum bez o.Bobera. Z tej jego bogatej działalności prelekcyjnej udało mi się naliczyć 28 tytułów referatów, jakie wygłosił: na zebraniach Polskiego Towarzystwa Teologicznego, którego przez szereg lat był wiceprezesem¹¹, na zjazdach Jasnógórskiego Studium Mariologicznego, do którego również należał¹², na sympozjach naukowych organizowanych przez powstały w 1969 r. Międzywydziałowy Zakład Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL¹³, na dorocznych spotkaniach powstałej 3 XI 1977 r. w Lublinie Sekcji Patrystycznej przy Komisji Episkopatu d/s Nauki Katolickiej¹⁴, na międzynarodowych sympozjach Balcanicum w Poznaniu¹⁵ oraz przy in-

-
- 11 Domowe czytanie Pisma św. na przełomie IV i V wieku /16 V 1958/; Prześladowanie Biblii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa /19 V 1960/.
 - 12 Udział Maryi w dziele odkupienia w nauce OO.Kościół /19 I 1955 Kraków/; Królewskość N.M.P. u późniejszych Ojców Kościoła /10 VIII 1960 Częstochowa/; Tekst Łk 1, 26-38 w świetle Tradycji. Czy z komentarzy Ojców do sceny zwiastowania da się udowodnić duchowe macierzyństwo N.M.P.? /13 IV 1961 Warszawa/.
 - 13 Wkład nauki polskiej do badań nad antykiem chrześcijańskim /14 II 1970 Kraków - pałac kard. K.Wojtyły/. Prelekcję tą prezentował jeszcze później trzykrotnie: na zebraniu Towarzystwa Jezusowego XX.Jezuitów /6 V 1970 Kraków/, we wrocławskim Seminarium Duchownym /24 XI 1970/, na zebraniu Komisji Filologii Klasycznej PAN /15 XII 1970 Kraków/; Koncepcja przekładu w starożytności chrześcijańskiej /4 XI 1971 Włocławek/; Ruch przekładowy w starożytności chrześcijańskiej /4 XI 1971 Włocławek/; Stan obecny i potrzeby polskiej patrystyki /13 II 1974 Kraków - pałac kard. K.Wojtyły/; Patrystyczna literatura hagiograficzna /2 VI 1976 Kraków/; Konwersatorium: Koncepcja tłumaczenia w "Antologii literatury patrystycznej" ks. M.Michalskiego /25 II 1971 Lublin/; Pisma św. Jana Chryzostoma tłumaczone przez A.Załęskiego w świetle najnowszych badań /11 III 1981 Lublin/; Rodzina Kościołem domowym według Ojców Kościoła /25 XI 1983 Lublin/.
 - 14 Modlitwa patrystyczna. Przegląd bibliograficzno-krytyczny /19 IX 1978 Tarnów/; Początki literatury benedyktyńskiej /22 IX 1980 Wrocław/; Wujek jako tłumacz Ojców Kościoła /14 IX 1983 Lublin, Kongres Teologów Polskich/; Czterdzieści lat patrystyki polskiej /20 IX 1984 Gdańsk-Oliwa/.
 - 15 Św. Seweryn działacz społeczno-polityczny w Noricum /19 V 1982/; Greckie i łacińskie źródła do historii starożytnej Tracji /20 IX 1983/.

nych okazjach¹⁶.

Nie można tu również pominąć kilku jego audycji w Radiu Watykańskim na temat Ojców Kościoła i życia patrystycznego w Polsce, np. 25 VIII 1971 o nowo powstałym Zakładzie Badań nad Antykiem Chrześcijańskim KUL.

Nie miał szczęścia być na żadnym zagranicznym sympozjum patrystycznym. Przygotowywał się do wyjazdu na IV Międzynarodowy Kongres Patrystyczny w Oksfordzie /16-21 IX 1963/, ale odmówiono mu paszportu. Razem z kilkunastu patrologami i archeologami brał tylko udział w IX Międzynarodowym Kongresie Archeologii Chrześcijańskiej w Rzymie /21-28 IX 1975/.

Po wyjeździe z Polski o.J.M.Szymusiaka był odpowiedzialny za dział "Teologia patrystyczna i patrologia" w Redakcji Encyklopedii Katolickiej, gdzie jego nazwisko widnieje w II i III tomie. Warto tu przypomnieć, że już podczas wcześniejszych prac nad Encyklopedią gdy jej redaktorem miał być ks.prof.Eugeniusz Dąbrowski, brał udział w zjeździe jej 34 redaktorów w Lublinie /29-30 IX 1955/, zastępując odpowiedzialnego wówczas za dział "Patrystyka" ks.prof. Eugeniusza Florkowskiego.

Często wreszcie jako specjalista pisał recenzje prac magisterskich oraz recenzje wydawnicze publikacji patrystycznych. Brał udział w redakcji lekcji patrystycznych brewiarza w języku polskim oraz przewidziany był na recenzenta ich polskiego przekładu.

Cała wyżej scharakteryzowana działalność filologiczno-patrystyczna o.Andrzeją Bobera świadczy, jak bardzo bogata była jego osobowość, przypomniane zaś skrótowo fakty pozwolą chyba na stwierdzenie, że zapisał się on złotymi zgłoskami na kartach polskiej patrystyki. W dowód uznania dla jego wieloletniej pracy dydaktycznej

16 Starochrześcijańskie pielgrzymki i ich literackie pomniki: Itineraria i Peregrinationes /11 II 1970 Kraków, Towarzystwo Naukowe XX.Jezuitów/; Nauka Ojców Kościoła o św. Józefie /8 IV 1970 Kalisz, dni skupienia józefologów/; Refleksje nad nowym dobrem i układem czytań Ojców Kościoła w zreformowanym brewiarzu /24 XI 1970 Włocławek, posiedzenie Diecezjalnej Rady Pastoralnej/. Referat ten powtórzył następnego dnia dla profesorów i alumnów Seminarium Duchownego; Obecna sytuacja w patrystyce światowej i polskiej /24 XI 1970 Włocławek, dla profesorów i alumnów Seminarium Duchownego/.

i znojnego, niekiedy pionierskiego trudu w popularyzowaniu myśli Ojców Kościoła, patrologowie polscy złożyli mu w hołdzie 20 III 1986 r. Księgę Pamiątkową złożoną z ponad 30 przyczynków naukowych¹⁷. O Ojcach Kościoła nie tylko uczył, ale nimi żył, złożony zaś ciężką nieuleczalną chorobą do nich się nieustannie modlił. Pracą patrystyczną interesował się do końca. Powiadamy o zebraniu redakcji "Vox Patrum" odpisywał 20 XI 1985 r.: "Już 24-ty dzień leżę w Klinice Pulmonologicznej, a właściwie leczenie zaczęło się dopiero wczoraj /.../ Jestem gotów na wszystko, czy wrócę do domu, czy wprost na Rakowice. Oczywiście cierpię niezmiernie, że tak nagle zostałem wyrwany z codziennego rytmu pracy, której mi tu nie brakuje. Wiesz, że uczę w międzyzakonnym seminarium u Księży Misjonarzy /.../ Jeżeli ten list dojdzie na czas, zmówcie w mojej intencji "Pod Twoją obronę" i wezwanie "Uzdrowienie chorych". Jeżeli miłosierdzie Boże dzwignie mnie z łoża szpitalnego, będę starał się nadrobić straty. Sprawa Altanera leży mi bardzo na sercu¹⁸ bez jakichkolwiek nawet impulsów zewnętrznych. To jest rzecz wielkiej doniosłości, jednakże w klinice niemożliwa do zrobienia. Wszystkich bardzo serdecznie pozdrawiam, biorę duchowo udział w waszym zebraniu. Mam teraz dużo czasu na modlitwę, więc i w Waszych intencjach będę kołatał do nieba. Z Bogiem, Bracia najdrożsi".

Bibliografia uzupełniająca¹⁹

205. Braulio, biskup Saragossy /+ 651/, RTK 29/1982/ z.4, 129-148.
206. Alfons Bonhome - dominikański prekursor ekumenizmu, "W Drodze" 1/1937/ 1985/ s.92-96.
207. Asceza - uczyłowieczenie czy odczyłowieczenie w świetle źródeł wczesnego chrześcijaństwa, w: Asceza, odczyłowieczenie czy uczyłowieczenie. Praca zbior. red. W. Słomka, Lublin 1985, 107-123.
208. Sytuacja Jezuitów na południowo-wschodnich obszarach Rzeczypospolitej w dobie buntu kozackiego /1648-1665/. Na podstawie sprawozdania o. Jana Zuchowicza SJ z r. 1665, Kraków 1986.

17 Jest nią 6-7 zeszyt "Vox Patrum" 1984, ss.512. O jej wręczeniu por. "Vox Patrum" 5/1985/ z.8-9, 509-510.

18 W związku z faktem, że ostatnie wydania "Patrologii" B. Altanera - A. Stuibera pomijały wiele danych Ojców Kościoła o prymacie rzymskim, Najśw. Marii Pannie i zakonach starożytnych, zawartych w poprzednich wydaniach, o. Bober przygotowywał dla "Vox Patrum" dokładną ich recenzję, którą chciał opublikować zanim ukaże się jej polski przekład.

19 Pełną bibliografię o. Andrzeja Bobera, liczącą 204 pozycje zob.

209. Rodzina Kościołem domowym według św. Jana Chryzostoma, "Vox Patrum" 5/1985/ z.8-9,193-200.
210. List papieża Pawła VI do biskupa Wercelli Albina Mensy w 1600 rocznicę śmierci św.Euzebiusza, założyciela Kościoła w Wercelli /Wstęp, przekład, komentarz/, "Vox Patrum" 6/1986/ z.10, 7-16.
211. Kto jest autorem pierwszych polskich artykułów patrystycznych? "Vox Patrum" 6/1986/ z.10,111-115.
212. Autorzy pogańscy o chrześcijaństwie: Galen, Ammianus Marcellinus, /Wstęp, przekład, komentarz/, "Vox Patrum"6/1986/ z.10, 311-332.
213. Recenzja:W.Den Boer, Scriptorum paganorum I-IV saec.de christianis testimonia, Leiden 1965, J.E.Brill, "Vox Patrum"6/1986/ z.10,355-358.
214. Sw.Hilary, Do Konstancjusza - fragmenty /Wstęp, przekład,komentarz/, "Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne"1985/w druku/.
215. Millenium. Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa w świetle dokumentów, t.5:Anglosasi i Iroszkoci, Wydawnictwo TNKUL /w druku/.
216. Antologia średniowieczna. Wybór tekstów źródłowych do historii Kościoła powszechnego w średniowieczu, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy /w druku/.

Ks. Stanisław Longosz

"Vox Patrum" 4/1984/ z.6-7,21-39.